

UDK:323:301:008:1(575.1)

Matluba YULDASHEVA,

Qo'qon DPI falsafa fanlari nomzodi, dotsent

E-Mail: matlubayuldasheva1974@gmail.com

QDPI Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent Ortiqov. O taqrizi asosida

MILLIY G'OYA VA MILLIY MAFKURA: IJTIMOY-FALSAFIY TALQIN

Annotsiya

"Milliy g'oya" atamasi nisbatan yaqinda paydo bo'lgan, shuning uchun uni ko'pincha jamiyatshunos olimlar milliy mafkura, qadriyatlar tizimi va milliy o'zini o'zi identifikatsiya qilishning boshqa elementlari bilan aralashtirib yuborishadi. Milliy g'oya muayyan xalq, etnik guruh yoki millat mavjudligining ma'nosini anglatadi. U badiiy asarlar yoki turli falsafiy matnlar orqali ham ifodalanishi mumkin. Shu boisdan ham mazkur maqolada "Milliy g'oya" va "milliy mafkura" o'rtasidagi bog'liqlik va ularning zamonaviy globallasuv bosqichidagi qarama-qarshi jarayonlar kontekstida xalqlarning etnikmadaniy o'ziga xosligiga ta'siri ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar. Milliy g'oya, milliy mafkura, milliy o'zlikni anglash, milliy o'zlikni anglash, etnik, millat, etnikmadaniy o'zlik, globallasuv.

НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ И НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕОЛОГИЯ: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация

Термин «национальная идея» появился относительно недавно, из-за чего его часто путают с национальной идеологией, системами ценностей и другими элементами национальной самоидентификации. Национальная идея определяет смысл существования того или иного народа, этноса или нации. Она может выражаться посредством художественных произведений или различных философских текстов. Рассматривается связь между «национальной идеей» и «национальной идеологией» и их влияние на этнокультурную идентичность народов в контексте противоречивых процессов современного этапа глобализации. Национальная идея в философии систематизированное обобщение национального самосознания.

Ключевые слова. Национальная идея, национальная идеология, национального самосознания, национальной самоидентификации, этнос, нации, этнокультурная идентичность, глобализация.

NATIONAL IDEA AND NATIONAL IDEOLOGY: SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS

Annotation

The term "national idea" appeared relatively recently, which is why it is often confused with national ideology, value systems and other elements of national self-identification. The national idea determines the meaning of existence of a particular people, ethnic group or nation. It can be expressed through works of art or various philosophical texts. The connection between the "national idea" and "national ideology" and their influence on the ethnocultural identity of peoples in the context of the contradictory processes of the modern stage of globalization is considered. The national idea in philosophy is a systematic generalization of national identity.

Key words. National idea, national ideology, national self-awareness, national self-identification, ethnicity, nation, ethnocultural identity, globalization.

Kirish. Milliy g'oyani amalga oshirishning siyosiy, iqtisodiy, huquqiy, falsafiy, ma'naviy-madaniy jihatlarini mezonlar, kafolatlar mavjud. Milliy g'oyaning siyosiy-huquqiy kafolatining yeng yorqin namunasidir. Bu omillar orasida iqtisodiy omil asosiy rol o'ynashini isbotlashning hojati yo'q. Iqtisodiy rivojlanmagan davlatning muvaffaqiyatlari haqida gapirib bo'lmaydi. Yoki mamlakatning mudofaa qobiliyatini ta'minlashni olaylik. O'zini himoya qila olmagan va himoya qila olmagan davlat hech qanday muvaffaqiyatga yerisha olmaydi. O'zbekiston davlatining bu sohaga munosabati to'g'ri yo'lda ekanligimizdan dalolat beradi. "O'zbekiston milliy manfaatlarini ijtimoiy hayotda politologiyaga yanada katta o'rin berilishini, uning mavqeini mustahkamlashni taqozo etadi. Bu esa o'z navbatida, jahon siyosiy xaritasida O'zbekiston davlatining o'rni tobora mustahkamlanib borishini ta'minlaydi"[1].

Milliy g'oyani jahonda targ'ib qilish nisbatan kam rivojlangan sohadir. Biroq, davlatning milliy g'oyasi jahonda qanchalik keng va ommabop bo'lsa, uning hayotiy salohiyati shunchalik yuqori bo'lishi keyingi tadqiqotlarda isbotlangan. Bu geosiyosiy pozitsiyalarning to'g'ri ta'kidlanishi o'zini o'zi

tasdiqlash, jamiyatning ijobiy yenergiyasi, maqsadlilik, ma'naviy birlik kabi muqobilligi yo'q ko'rsatkichlar nuqtai nazaridan muhim ahamiyatga yega.

Hozirgi vaqtda milliy g'oya o'zining hayotiyiligini nafaqat o'zi vakillik qilayotgan davlatning milliy, siyosiy va geografik chegaralari doirasida, balki jahon miqyosida isbotlashi kerak. Uning raqobatchilari ro'yxati kengayib, butun dunyoni qamrab oldi. Asosiy raqobat nafaqat moddiy resurslar uchun balki ko'proq tarixiy ildizlar, milliy davlat o'zligi, tarixiy xotira, milliy ruhiyat va xarakter, aql-zakovat haqida gap boradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Milliy g'oyani milliy voqelikka, tarixiy taqdirga aylantiruvchi asosiy kuch yetakchi omildir. Jahon tarixi, mustaqilligimiz tarixi buni tasdiqlaydi. Xalq tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan va siyosiy rahbar tomonidan tushuniladigan asosiy qadriyatlar bo'yicha konsensus davlat barqarorligi va rivojlanishining o'zgaras shartidir. "Milliy mafkuraning mavjudligi, uning davlat va jamoatchilik tomonidan qo'llab-quvvatlanishi, ijtimoiy jarayonlarni tashkil etish va boshqarish vositasi sifatida ma'qullanishi va rivojlanishi jamiyatning o'zi talab

qiladigan (nafaqat davlat tomonidan emas) uning sur'atiga, sifatiga real ta'sir ko'rsatadi. jamiyat hayotining mazmuni va mamlakat taraqqiyotining vektorini belgilaydi. Aksincha, barpo etilgan jamiyat-millat va milliy davlat, fuqarolarning rivojlangan milliy o'z-o'zini anglashi sharoitida milliy deideologizatsiya odamlarning yo'nalishini yo'qotish va ijtimoiy betartiblikka sabab bo'ladi"[2].

Zamonaviy dunyoda, demokratik jamiyatda taraqqiyot va boshqaruv masalalari ko'proq yelitizm tamoyiliga asoslanganligi, yuqori maqom va qobiliyatga yega bo'lgan yelitalar hal qiluvchi rol o'ynashi ilmiy haqiqatdir. Yelita – o'zining intellektual, siyosiy, madaniy, iqtisodiy, psixologik, ma'naviy, tashkilotchilik qobiliyatlari bilan ajralib turadigan, boshqa guruhlarga qaraganda davlat missiyasiga ko'proq xizmat qiladigan kishilar jamoasidir.

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarda milliy g'oya va siyosat birlashgan jabhada davlatchilik manfaatlariga xizmat qilmoqda. Yelitaning davlatchilik rivojini hamma narsadan ustun qo'yishi bu mamlakatlar muvaffaqiyatini kafolatlaydi. Milliy g'oyani shakllantirish va uni hayotga tatbiq yetishga juda yaxshi ifodalangan. Aytmoqchimizki, g'oyani xalqning ijtimoiy faolligi, ma'naviy g'ayrati bilan hamohang tarzda yo'naltiruvchi, aniq maqsadlar bilan qayerga borishni belgilab beruvchi umummilliy yetakchi omili g'oyaning ro'yobga chiqishida beqiyos o'rin tutadi. Davlatchilikning og'ir damlarida odamlarni yagona maqsad yo'lida birlashtiruvchi g'oyalarga yehtiyoj katta bo'ladi. Albatta, g'oyani tushunish, uni nazariy jihatdan shakllantirish, tushunish va taqdim yetish hamisha intellektual-siyosiy yelita zimmasiga tushadi. Yeng achainarli holat, mavjud yelita yangi g'oya zarurligini bilmay, unga befarqlik ko'rsatganda yuzaga keladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Aytlanlarga qaraganda, o'zbek xalqi XX asrning 90-yillarida ham o'z yemas yedi. Siyosiy yetakchi va yelita milliy g'oyaning barcha uch parametrida bevosita ishtirok yetadi: 1. milliy g'oyani anglash; 2. ilmiy-nazariy taqdimot; 3. xalqning o'tmishi, buguni va kelajagini bog'lovchi milliy idealni belgilash. Siyosiy yelita xalqning o'z ildizlari va resurslarini saqlab qolish orqali uzluksiz rivojlanish huquqini ta'minlaydi. "Mafkuraning mavjudligi zaruriyati shu bilan bog'liqki, bu erda sub'ekt sifatida ma'lum bir jamiyatning irodasi (yo'nalishi) o'z mavjudligiga, uni takror ishlab chiqarish orqali saqlab qolishga qaratilgan. Bu "bo'lish irodasi" dastlab o'zini farqlanmagan narsa sifatida namoyon qiladi, u ijtimoiy munosabatlar darajasida turli xil ijtimoiy tuzilmalarga, shu jumladan madaniyat va axloqqa (ma'naviyatga) aylanadi, lekin asosan siyosat va hokimiyatga intilish kontekstiga "tushadi". Bunday o'zgartirish mafkuraning asosiy yo'nalishini aniq sub'ektlarning mavjudligini (imkoniyatlar makonini kengaytirish orqali) mustahkamlash, ularning o'z-o'zini anglashi va munosabatlarini shakllantirishga yo'naltirmaydi"[3].

19-asr oxiri va 20-asr boshlarida milliy g'oya o'zining oliy maqsadi – milliy birlik va mustaqillikni ta'minlovchi qaytarilmas kuchga aylana olmadi.

Tahlil va natijalar. Milliy g'oyaning tarixda ilk bor suveren formatda amalga oshirilishi davlatchilik an'analaridagi mustaqil davlatning siyosiy tashkiloti – davlatchilikdan kuch olib, uning yanada qudratli cho'qqilarga ko'tarilishining boshlanishiga sabab bo'ldi. 20-asr boshlarida milliy g'oya o'zining oliy maqsadi – davlatchilikni amalga

oshira olmadi. Suveren davlat maqomini olishdek tarixiy yutuqqa yerishish orzu bo'lib qoldi. YA'ni, milliy g'oyaning maqomi, tuzilishi, tamoyillari va vazifalari, strategik va taktik maqsadlarning mukammal tizimi hali shakllanmagan yedi.

O'zbekistonning shonli tarixi, milliy o'zlikni anglash va o'zlikni anglash bosqichlarini bosib o'tdi. Milliy g'oya – Milliy yetakchi misolida g'oya missiyasi bu davr uchun g'alabalar bilan yakunlandi. O'zbekistonda tarixda birinchi marta mustaqil milliy davlat tashkil topdi. Milliy g'oya birinchi marta nazariy sxema bo'lib qolmadi, balki davlatchilikning mavjudligini ta'minladi va uni jahon tarixiga "abadiy, buzilmas va qaytmas" hodisasi sifatida muhrladi. Tariximizda turli sabablarga ko'ra qisqa yoki uzoq davrlarda milliy g'oyaning oldini olish, davlatchilik an'anamizning uzluksiz rivojlanishiga to'siq bo'layotgan to'siqlar, uzilishlar, mag'lubiyatlar, tanazzullar ko'p marta bo'lgan. Agar davlat o'z fuqarolariga real taraqqiyotning asosi bo'lgan moddiy va ma'naviy tamoyillar uyg'un holda mavjud bo'lgan barcha imkoniyatlarni, farovonlik va taraqqiyotni ta'minlay olsa, bu ham g'oya, ham namunadir. Bunday model nafaqat milliy, balki insoniy jihatdan muhim namunaga aylanadi.

Milliy g'oyalar izlanishida turli qutblar (turkchilik, islomchilik, turonchilik va boshqalar) o'rtasidagi dinamika uzoq davom yetdi. O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, milliy g'oyaning shior va da'vat sifatidagi ma'nosi, bu shiorlarni aniqlash uchun izlanishlar sarflanishi vaqti va milliy kuch sarflashdan boshqa narsa yemas. Milliy g'oya to'g'risidagi fikr almashishda mafkurasizlik bilan bir qatorda mafkuraviy fundamentalizm (qattiqlik), mafkuraviy aqidaparastlik, radikalizm, murosasiz yekstremizm ko'rinishlari ham parallel qadam tashlaydi. Ko'pgina sovet mamlakatlarida "milliy g'oya" masalasi hali ham faqat izlanishlar darajasida. O'zbekistonda hamon o'z milliy g'oyasini izlab, uni shakllantirish uchun xorijdan mutaxassislarni taklif qilayotgan davlatlardan farqli o'laroq, mamlakatimizda bu izlanishlar zoye ketmadi va o'zining ajoyib mevasini berdi.

Globalashuv tufayli yangi davr tarixi, mafkuraning maqomi va mazmuni turli o'zgarishlarga uchramoqda. O'z navbatida XX asrning 90-yillari boshlarida jamiyat hayotini to'liq mafkuralashtirishdan, yagona haqiqiy nazariyani monopoliya va dogmatizatsiya qilishdan uni to'liq inkor etish va mafkuraviy betartiblikgacha bo'lgan qiyin yo'l bosib o'tdi. Shu bilan birga, mafkura jamiyat siyosiy hayotining ajralmas tarkibiy qismidir. U ommaviy ongga kechayotgan ijtimoiy jarayonlarni tushunishni keltirib chiqaradi, ijtimoiy-siyosiy faoliyatga maqsadga muvofiqlik, qadriyat aniqdigi kabi muhim muammolarni o'rtaga tashladi. Shu boisdan ham tadqiqotimizda mamlakatimizdagi turli tarixiy davrlar, mafkuralar shakllanishi o'ziga xos tarzda talqin qilinadi. Ijtimoiy hodisalarning xilma-xilligi, tadqiqotchilar va mafkurachilar dunyoning rasmini tuzishga harakat qilgan nuqtai nazaridan mafkura biriktirilgan mavjud xilma-xil ma'nolarni shakllantirdi. Hatto qaysidir bosqichda "noqulay" "mafkura" atamasidan voz kechish yoki bu hodisani lingvistik belgilar va brendlar darajasiga tushirish vasvasasi ham paydo bo'ldi. Biroq, butun muammoli sohani o'rganishni davom ettirganlarning aksariyati ushbu atamani o'z gacha ma'no bilan to'ldirishni afzal ko'rishgan.

O'zbekistonning XXI asrga olib borgan yo'li va undan keyin bosib o'tadigan yo'l, jahon makonining rivojlanish tendensiyalari, milliy ustuvorliklar, milliy davlatchilik haqidagi fikrlar milliy g'oyaning o'zgaruvchan voqelik prizmasidagi mavqeini qaytadan anglash zarurligini taqozo etmoqda. Har qanday davlatning milliy taraqqiyoti, eng avvalo, ko'zlangan jamiyat modeli va konsepsiyasining mafkuraviy asoslarini belgilashdan, uni keng ommaga yetkazish yo'lida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli vazifalardan boshlanadi. Bu ham milliy g'oyani yangi

bosqichda tanlab olingan yo'lining to'g'riligi, reallikda amalga oshirilgan ishlarni tahlil qilish, anglash va baholash mezonini sifati bilan qarash imkonini beradi.

Mustaqilligimizning 31 yilligida milliy g'oya mustaqilligimizning uchinchi o'n yilligi bo'sag'asida turibdi va milliy g'oyani zamonaviy davr taraqqiyot paradigmasiga aylantirish, uni yangi bosqichda voqelikka adekvat mazmun bilan boyitish, istiqboldagi yo'nalishlar nuqtai nazaridan uning mohiyatini ochib berish bu keng ko'lamlı panoramani jonlantirish yo'nalishidagi yangi taraqqiyot konsepsiyaning mahsulidir.

Tarixiy tajribaga nazar tashlaydigan bo'lsak, nafaqat milliy, balki millatlararo (transmilliy) g'oyalar ham (yekumenizm, turanizm, globalizm, kosmopolitizm va boshqalar) mavjudligi ayon bo'ladi. Bular transmilliy g'oyalarni yoki deideologiyani, hozircha bir fikrga kelinmagan. Bizning fikrimizcha, inson va davlat uchun g'oyaning muqobili yo'q, "ideologiya"ning o'zi yesa mafkuradir. Postmodern davrning "hamma narsaning oxiri" falsafasi g'oyadan nariga o'tmagan. "Tarixning, siyosatning, muallifning o'limi" tushunchalari "milliy davlat va g'oyaning oxiri" yetib keldi, postmilliy "ideallik" davri boshlandi[4], deyishadi.

Milliy davlatning "postmodern" paradigmasi qoidalari butunlay boshqacha qarashni ochib beradi. Postmodernizmga ko'ra, tarix, an'ana va o'zliksiz, hatto milliy tuzilmasiz ham "noldan yaratish" mumkin. Tarixda yangi yo'llarni izlash har doim yangi g'oyalarni izlashdan boshlanadi va g'oyalar yangi haqiqatni yaratadi. G'oyaning qudratli kuchi uning ongda hukmronlik qilish qobiliyatidadir va bunga yerishish uchun u aniq maqsadlarni aniq shakllar, tasvirlar, ideallar va belgilarda taqdim yeta oladi. G'oyalar tarixini kuzatib borar ekansiz, ba'zida bu hodisaning mukammal ta'limotini yaratgan Platonning to'g'ri aytganini, yagona real narsa – g'oyalar olami ekanligini yeslab qolishga ham to'g'ri keladi. Falsafa ham barcha sohalar kabi g'oyaning mohiyati va kuchini

birinchi bo'lib tahlil qiladigan sohadir. Platon g'oyalar haqidagi ta'limotni "yeng to'g'ri fan" deb atagan. U shunday dedi: "Bu yerda hech narsani e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi, hamma narsani yeng mayda detallarigacha bajarish kerak"[5].

Xulosa va takliflar. Xullas, milliy g'oyani anglashning yeng muhim uslubiy xususiyatlaridan biri har bir xalqning o'ziga xosligi va o'ziga xosligidir. Shunday qilib, boshqa davlatlar uchun xos va samarali usul va vositalar O'zbekiston uchun bir xil muvaffaqiyatni ta'minlay olmaydi. Chunki davlatlar o'ziga xos siyosiy-tarixiy yevolyusiyasi yo'lini bosib o'tadi. Sivilizatsiya, yetno-milliy o'zlik, milliy psixologiya va boshqalar. birinchi navbatdagi masalalardan biri hisoblanadi. Aynan shu omil davlatning barqarorligi va uzoq umr ko'rishini belgilaydi. Bugun O'zbekiston demokratiyani har bir xalq boshidan kechirayotgan tarixiy taraqqiyot jarayoni deb tushunadi va o'zining rivojlanish modelini namoyish yetadi. O'zbekiston jamiyati cheksiz jarayon bo'lib, milliy xususiyatlarni, mustaqil davlat qurilishi va milliylikni kutgan holda, o'zlikni saqlab qolish sharti bilan amalga oshiriladi. Demokratiya milliy taraqqiyotning ajralmas atributidir. Lekin u jamiyatning siyosiy va iqtisodiy rivojlanish darajasi bilan hamohang bo'lishi kerak. Shuning uchun ham mamlakatda islohotlar parallel ravishda, kesishmasdan, bir-biridan oldinga o'tmasdan amalga oshiriladi. Siyosiy barqarorlik iqtisodiy asosga yega bo'lishi kerak. Shundagina jamiyatda demokratik taraqqiyot va oshkorlik haqida gapirish mumkin.

Demokratiyani milliy manfaatlar va davlat mustaqilligiga zarar yetkazadigan holda tashqaridan zo'rlik bilan qabul qilib bo'lmaydi. Bugungi kunda boshqa geosiyosiy va yetno-siyosiy va yetno-siyosiy sohalarida asrlar davomida shakllangan tajribani "birdaniga joriy yetish" milliy bo'shliqlar, "ko'r-ko'rona nusxa ko'chirish", "olib kelish"ni amalga oshirib bo'lmaydi.

ADABIYOTLAR

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз - Тошкент: "Ўзбекистон", 2017. – Б.125
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан - миллий юқсалиш сари. – Тошкент: "Ўзбекистон", 2020. – Б.35
3. Қодиров А. Миллий манфаатлар ва политология //Ўзбекистонда политология: Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. 2001 йил 18 октябрь. – Тошкент: Шарқ, 2002. – Б. 40 – 41.
4. Ролдугина О.Ю. (2014). Национальная идеология и её роль в управлении российским обществом в условиях глобализации // Вестник университета. № 4. С. 86–89.
5. Моисеева Н.А. Национальный характер как вектор бытия социума: монография. — М.: Изд-во РГАЗУ, 2012. — 299 с.
6. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафқураси - халқ этиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. -8-жилд. –Тошкент: Ўзбекистон, 2000. –Б. 490.